

УДК 35.6.35(477)

DOI <https://doi.org/10.32850/LB2414-4207.2024.33.17>

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СТРУКТУР ВІЙСЬКОВОЇ ЮСТИЦІЇ

Лапутько Сергій Олексійович,

orcid.org/0009-0002-3012-0452

майор, начальник відділення

спеціальної підготовки вч А0952

В статті досліджено правове регулювання структур військової юстиції. Визначено, що правове регулювання структур військової юстиції обумовлено складними та багатогранними викликами, які стоять перед Україною у зв'язку з триваючою військовою агресією. Військова юстиція відіграє ключову роль у забезпеченні законності та правопорядку серед військовослужбовців, а також у захисті національних інтересів. У сучасних умовах важливо мати ефективну та функціонально здатну систему військової юстиції, яка б відповідала міжнародним стандартам та забезпечувала справедливість у військових формуваннях.

Встановлено, що історичний розвиток військової юстиції відображає складний процес еволюції правових норм і інститутів, спрямованих на забезпечення дисципліни та правопорядку у військових формуваннях. Дослідження цього процесу дозволяє зрозуміти, яким чином сучасна система військової юстиції була сформована і які аспекти потребують подальшого вдосконалення для забезпечення її ефективного функціонування в умовах сучасних викликів. Міжнародний досвід правового регулювання військової юстиції також є надзвичайно цінним для України. Системи військової юстиції різних країн, таких як США, Німеччини та Франції, демонструють різні підходи до організації та функціонування військових судів і прокуратур. Порівняльний аналіз цих систем дозволяє виявити як сильні сторони, так і недоліки української моделі, а також визначити можливі напрями її вдосконалення. Водночас, військова юстиція в Україні стикається з численними проблемами, такими як недостатня кількість кваліфікованих кадрів, недостатнє матеріально-технічне забезпечення, нормативно-правові колізії та інше. Вирішення цих проблем вимагає комплексного підходу та врахування як національного, так і міжнародного досвіду.

Зазначено, що на сьогоднішній день правове регулювання військової юстиції в Україні здійснюється на основі Конституції України, Законів України «Про судоустрій і статус суддів», «Про військову службу», а також спеціалізованих нормативно-правових актів. Ефективне функціонування військової юстиції є важливим елементом забезпечення правопорядку у військових формуваннях, що потребує з урахуванням сьогодення дослідження та розробки практичних заходів, спрямованих на вдосконалення правового регулювання структур військової юстиції в Україні.

Ключові слова: політична культура, суспільство, забезпечення, державна безпека, організація.

LEGAL REGULATION OF MILITARY JUSTICE STRUCTURES

Laputko Serhiy Oleksiyovych,
orcid.org/0009-0002-3012-0452
Major, Head of the Special Department
of Preparation of the Academic
Course A0952

The article examines the legal regulation of military justice structures. It was determined that the legal regulation of military justice structures is due to the complex and multifaceted challenges facing Ukraine in connection with the ongoing military aggression. Military justice plays a key role in ensuring law and order among military personnel, as well as in protecting national interests. In today's conditions, it is important to have an efficient and functional military justice system that meets international standards and ensures justice in military formations.

It has been established that the historical development of military justice reflects a complex process of evolution of legal norms and institutions aimed at ensuring discipline and law and order in military formations. The study of this process makes it possible to understand how the modern system of military justice was formed and which aspects need further improvement to ensure its effective functioning in the conditions of modern challenges. The international experience of legal regulation of military justice is also extremely valuable for Ukraine. The military justice systems of different countries, such as the United States, Germany, and France, demonstrate different approaches to the organization and functioning of military courts and prosecutors' offices. A comparative analysis of these systems makes it possible to identify both the strengths and weaknesses of the Ukrainian model, as well as to determine possible directions for its improvement. At the same time, military justice in Ukraine faces numerous problems, such as insufficient number of qualified personnel, insufficient material and technical support, regulatory and legal conflicts, and others. Solving these problems requires an integrated approach and taking into account both national and international experience.

It is noted that today the legal regulation of military justice in Ukraine is carried out on the basis of the Constitution of Ukraine, the Laws of Ukraine "On the Judiciary and the Status of Judges", "On Military Service", as well as specialized legal acts. The effective functioning of military justice is an important element of ensuring law and order in military formations, which requires, taking into account the present, research and development of practical measures aimed at improving the legal regulation of military justice structures in Ukraine.

Key words: political culture, society, provision, state security, organization.

Актуальність дослідження. Правове регулювання структур військової юстиції обумовлено складними та багатограними викликами, які стоять перед Україною у зв'язку з триваючою військовою агресією. Військова юстиція відіграє ключову роль у забезпеченні законності та правопорядку серед військовослужбовців, а також у захисті національних інтересів. У сучасних умовах важливо мати ефективну та функціонально здатну систему військової юстиції, яка б відповідала міжнародним стандартам та забезпечувала справедливість у військових формуваннях. Історичний розвиток військової юстиції свідчить про її важливість у різні історичні епохи. Військові трибунали існували ще в Стародавньому Римі, а в Україні система військової юстиції почала формуватися під час існування Київської Русі та значно розвинулася у період козаччини та за часів Української Народної Республіки. Радянський період вніс свої

корективи, сформувавши жорстку централізовану систему військових судів і військових прокуратур, яка продовжує впливати на сучасну модель.

Міжнародний досвід правового регулювання військової юстиції також є надзвичайно цінним для України. Системи військової юстиції різних країн, таких як США, Німеччини та Франції, демонструють різні підходи до організації та функціонування військових судів і прокуратур. Порівняльний аналіз цих систем дозволяє виявити як сильні сторони, так і недоліки української моделі, а також визначити можливі напрями її вдосконалення. Водночас, військова юстиція в Україні стикається з численними проблемами, такими як недостатня кількість кваліфікованих кадрів, недостатнє матеріально-технічне забезпечення, нормативно-правові колізії та інше. Вирішення цих проблем вимагає комплексного підходу та врахування як національного, так і міжнародного досвіду.

Огляд останніх досліджень. Вище вказаному питанню увагу приділяли такі науковці, як Р. Алієв, Ю. Аллеров, П. Богуцький, С. Вітвіцький, О. Гудима, І. Доронін, О. Джус, О. Дрозд, Л. Заславська, Д. Журавльов, О. Козачук, О. Кривенко, Є. Стрельцов, В. Петков, С. Полторац, Б. Ринажевський, Б. Шамрай, В. Шевченко та інші

Мета даного дослідження полягає у всебічному аналізі правового регулювання структур військової юстиції в Україні, визначенні основних проблем і напрямів удосконалення цього регулювання.

Виклад основних положень. Розглядаючи питання сучасного стану правового регулювання військової юстиції в Україні необхідно коротко розпочати з історичного розвитку цієї інституції, оскільки історичний розвиток військової юстиції є складовою частиною загального процесу еволюції правової системи, який відображає соціальні, політичні та військові зміни, що відбувалися у різні епохи. Військова юстиція, як особлива галузь правосуддя, виникла з потреби регулювання поведінки військовослужбовців та забезпечення дисципліни у збройних силах. Від найдавніших часів до сьогодення, військова юстиція зазнавала значних змін, від простих військових трибуналів до сучасних комплексних систем, що функціонують на основі детально розроблених правових норм.

Розвиток військової юстиції прослідковується від часів Стародавнього Риму, де військові трибунали відігравали важливу роль у підтриманні порядку серед легіонерів. У середньовічній Європі військові суди розглядали справи, пов'язані з порушеннями військової дисципліни та злочинами, вчиненими військовослужбовцями. В епоху Відродження та Нового часу відбувалися подальші трансформації військової юстиції, що супроводжувалися розробкою спеціалізованих військових кодексів та нормативних актів. В Україні історія військової юстиції має глибокі корені, починаючи з княжої доби Київської Русі, коли військові збори та ради розглядали справи, пов'язані з порушенням військової дисципліни. За часів козацької держави військова юстиція набула значного розвитку, зокрема, через створення військових судів, які розглядали справи за участю військових осіб. У період Української Народної Республіки запроваджено систему військових судів, що функціонувала паралельно з загальною судовою системою. Радянський період в історії України характеризувався централізованою та суворо регламентованою системою військової юстиції. Після здобуття незалежності Україна почала формувати власну систему військової юстиції, враховуючи національні традиції та міжнародний досвід. У сучасних умовах військова юстиція в Україні продовжує розвиватися, адаптуючись до нових викликів, таких як збройні конфлікти та необхідність інтеграції до європейської правової системи [1].

Таким чином, історичний розвиток військової юстиції відображає складний процес еволюції правових норм і інститутів, спрямованих на забезпечення дисципліни та

правопорядку у військових формуваннях. Дослідження цього процесу дозволяє зрозуміти, яким чином сучасна система військової юстиції була сформована і які аспекти потребують подальшого вдосконалення для забезпечення її ефективного функціонування в умовах сучасних викликів

Протягом тривалого періоду наукових досліджень у галузі військового права не здійснювалось, внаслідок припинення у 2001 році наукової спеціальності «військове право», що значно вплинуло на розвиток військової юстиції в Україні. У своїй більшості у наукових публікаціях досліджували частково організацію правоохоронних структур, прокуратури та судів. Також проводилися дослідження щодо правового статусу військових судів та адміністративно-правових аспектів діяльності Військової служби правопорядку у Збройних Силах України. Значимими вважаються наукові праці, що стосуються організаційно-правових засад діяльності військових прокуратур та історико-правових аспектів розвитку військової юстиції в Україні.

Важливим етапом стала захищена у 2009 році дисертація «Військове право у системі права України», де аргументувалися загальнотеоретичні аспекти військового права як окремої галузі в національній правовій системі. Згодом у 2016 році у монографічному дослідженні визначено місце та роль військових правоохоронних органів у забезпеченні воєнної безпеки. Протягом 2019–2022 років проведено ряд наукових заходів, на яких висвітлювалися аспекти правового забезпечення воєнної безпеки, включаючи утворення та організацію діяльності системи військової юстиції. Наукові рекомендації, отримані на основі цих заходів, відіграли значну роль у подальшому формуванні та розвитку військової юстиції в Україні. Однак, проблема розвитку цієї сфери потребує подальшого узагальнення та вивчення правових аспектів [2].

До широкомасштабного російського вторгнення в Україну у 2022 році спостерігалися дві основні тенденції у військовій юстиції. Перша – це передача судових повноважень від військових до цивільних судів. Друга – обмеження юрисдикції військових судів виключно військовослужбовцями, без залучення цивільних осіб. Саме тому, система військової юстиції підлягає реформуванню для підвищення ефективності та відповідності міжнародним стандартам прав людини. Так, спеціальний доповідач ООН з питань незалежності судової влади та Робоча група ООН з безпідставних затримань рекомендують обмежувати військову юрисдикцію над цивільними. Їх рекомендації базуються на сучасних тенденціях міжнародного права, які спрямовані на заборону судів над цивільними у військових трибуналах. Це питання неодноразово розглядалося в контексті практики Комітету ООН з прав людини та Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ). У звіті Спеціальний доповідач ООН підкреслив, що судовий розгляд цивільних справ у військових судах має бути винятковим і стосуватися лише в особливих випадках, коли звичайні суди не можуть взяти участь у процесі. Паризькі мінімальні стандарти з прав людини (1984) та Основні принципи незалежності судових органів, затверджені Генеральною Асамблеєю ООН, також вказують на необхідність збереження юрисдикції цивільних судів у таких справах. У загальному коментарі 32 до статті 14 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права Комітет ООН зазначає, що суд над цивільними у військових судах може створювати серйозні перешкоди для справедливого правосуддя. Тому такі суди мають бути винятковими та проводитися лише за наявності об'єктивних і серйозних причин, коли звичайні цивільні суди не можуть розглянути справу [3]. Сучасний стан правового регулювання військової юстиції в Україні є важливим аспектом національної правової системи, що відіграє ключову роль у забезпеченні воєнної безпеки держави та характеризується наявністю численних нормативно-правових актів, які визначають порядок діяльності військових судів та прокуратур. Основними законами, що регулюють

військову юстицію, є Конституція України, Закон України «Про судоустрій і статус суддів», Закон України «Про військову службу», а також інші спеціалізовані нормативні акти. Військові суди та прокуратури мають чітко визначені повноваження та структуру, які забезпечують ефективне виконання їх функцій у системі правосуддя. Слід зазначити, що на сьогоднішній день в Україні відсутня така інституція, як військові суди.

Розглядаючи правове регулювання військової юстиції в Україні то важливою зміною є Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо додаткових способів інформування про судові справи та проведення зборів суддів в умовах воєнного чи надзвичайного стану» [4], яким внесено зміни до підсудності судів, що є важливим для належного функціонування судової системи в умовах воєнного стану та для забезпечення доступу до правосуддя. Однак на сьогодні питання ефективного правосуддя в умовах військових дій та воєнного стану залишається нерозв'язаним. Відсутність спеціалізованих судових органів, призначених для вирішення військових справ, створює значні труднощі у забезпеченні справедливості та правопорядку в контексті військових операцій та конфліктів. Слід зазначити, що відновлення військових судів нині також є спірним питанням через конституційну заборону на створення надзвичайних та особливих судів.

Щодо особливих судів, деякі дослідники фактично ототожнюють їх зі спеціалізованими судами, виступаючи за скасування конституційної заборони їх створення, або відносять до їх числа судові органи, що розглядають справи окремих груп осіб за їх становою, професійною чи іншою ознакою. У будь-якому випадку, з цього питання повинен висловити свою позицію Конституційний Суд України, оскільки у Парламенті вже зареєстровано кілька законопроектів щодо відновлення військових судів. Підсумовуючи, слід наголосити, що військові суди є усталеним та ефективним судовим інститутом, що пройшов випробування часом і, на нашу думку, потребує відновлення в умовах воєнного стану. Функціонування спеціальних постійно діючих інститутів військового судочинства залишається дискусійним питанням.

Основним аргументом на користь створення військових судів є очевидна непристосованість цивільної судової системи до умов воєнного часу. Вітчизняне законодавство з цього приводу демонструє необґрунтовано оптимістичний, якщо не утопічний, підхід. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» не передбачає навіть гіпотетичного утворення військових судів, зазначаючи у ст. 26 лише деякі особливості територіальної підсудності діючих судів загальної юрисдикції. Водночас важко уявити, що діюча система судоустрою України зможе ефективно функціонувати в умовах повномасштабної війни. У зв'язку з цим, вважається доцільним переглянути існуючі правові норми та розглянути можливість створення спеціалізованих військових судів для забезпечення ефективного правосуддя у воєнний час. Такі суди можуть бути постійно діючими або активованими лише за умов воєнного стану, що дозволить забезпечити належний розгляд військових справ та підтримання правопорядку в критичних умовах [5]. До системи військової юстиції відноситься та діє в Україні Військова прокуратура України яка є невід'ємною частиною Генеральної прокуратури України та відповідає за забезпечення дотримання законності та захист прав і законних інтересів в сфері оборони, безпеки та оборонної галузі країни. Її очолює заступник Генерального прокурора України який наділений широкими повноваженнями щодо організації та координації прокурорських органів, що діють у військовому секторі. Завдання Спеціалізованої прокуратури у сфері оборони включають: формування та забезпечення державної політики у сфері протидії військовим кримінальним правопорушенням; контроль за дотриманням законодавства

під час досудового розслідування військових кримінальних правопорушень; представництво інтересів держави в суді; протидію розкраданню військового майна та коштів для оборони; протидію порушенням правопорядку військовослужбовцями та іншими особами, що впливають на обороноздатність держави; притягнення до відповідальності винних у військових кримінальних правопорушеннях. Військова прокуратура: проводить досудові розслідування військових злочинів та порушень військового законодавства, вживає заходів для запобігання таким злочинам тощо. Також бере участь у судових процесах, пов'язаних із військовими злочинами, і захищає права військовослужбовців та інших осіб, які мають відношення до сфери оборони. У своїй діяльності відіграє ключову роль у забезпеченні правопорядку та безпеки в оборонній сфері України [6]. Прокурори Спеціалізованої прокуратури у сфері оборони здебільшого представляють інтереси держави в суді через подання позовів про визнання недійсними господарських договорів, укладених між військовими частинами та постачальниками товарів, робіт чи послуг тощо. Окрім того, Наказом Офісу Генерального прокурора від 29.12.2021 № 400 «Про організацію діяльності прокурорів з протидії порушенням прав людини у правоохоронній та пенітенціарній сферах» [7] визначено, що Спеціалізована прокуратура у військовій та оборонній сфері здійснює нагляд на гауптвахтах, у кімнатах для тимчасово затриманих військовослужбовців, у спеціальних палатах закладів охорони здоров'я ЗСУ, у дисциплінарному батальйоні ЗСУ, у військових частинах щодо службового обмеження для військовослужбовців, позбавлення військових звань, обмеження прав та свобод, звільнення від покарання з випробуванням, а також щодо осіб, звільнених від кримінальної відповідальності у зв'язку з переданням на поруки колективам військових частин. Крім того, це стосується і військових частин НГУ щодо організації конвоювання затриманих, взятих під варту та засуджених до позбавлення волі осіб.

Також, Спеціалізована прокуратура у сфері оборони оцінює дії чи бездіяльність службових осіб на предмет наявності ознак адміністративних правопорушень, передбачених статтями 172-10 – 172-20 КУпАП, таких як необережне знищення або пошкодження військового майна, недбале ставлення до військової служби тощо [8].

Таким чином, завдання Спеціалізованої прокуратури тісно пов'язані з її функціями і спрямовані на забезпечення правопорядку у сфері оборони на всіх рівнях, що є критично важливим для національної безпеки та ефективного функціонування військової юстиції в Україні

Висновок. Підсумовуючи, слід зазначити, на сьогоднішній день правове регулювання військової юстиції в Україні здійснюється на основі Конституції України, Законів України «Про судоустрій і статус суддів», «Про військову службу», а також спеціалізованих нормативно-правових актів. Ефективне функціонування військової юстиції є важливим елементом забезпечення правопорядку у військових формуваннях, що потребує з урахуванням сьогодення дослідження та розробки практичних заходів, спрямованих на вдосконалення правового регулювання структур військової юстиції в Україні.

Список використаних джерел:

1. Запровадження поняття «Військова юстиція» в Україні у контексті зарубіжного досвіду. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/118a7122-61e1-4e26-b2b3-bbc9b399ab8d/content> (дата звернення 01.06.2024)
2. Богуцький П.П. Система військової юстиції України: теоретично-прикладний аспект. Інформація і право. № 3(46). 2023. С. 215–223. URL: <http://il.ippi.org.ua/article/download/287256/281167> (дата звернення 01.06.2024)

3. Ковалів М.В. та ін. Військова юстиція в Україні: історичний аспект, міжнародний досвід, проблематика становлення та перспектив в Україні, сучасне правове регулювання, особливості та виклики воєнного стану. Практичний посібник. ЦУЛ. 2024. 446 с.

4. Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо додаткових способів інформування про судові справи та проведення зборів суддів в умовах воєнного чи надзвичайного стану». Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2461-20#Text> (дата звернення 01.06.2024)

5. Юрко С.С. Деякі аспекти відновлення військових судів у системі судоустрою України. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/6e9444d3-9d6a-4367-8456-78f41fecaad7/content> (дата звернення 01.06.2024)

6. Про прокуратуру. Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text> (дата звернення 01.06.2024)

7. Про організацію діяльності прокурорів з протидії порушенням прав людини у правоохоронній та пенітенціарній сферах. Наказ офісу Генерального прокурора від 29.12.2021 № 400. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0400905-21#Text> (дата звернення 01.06.2024)

8. Загородній Є.О. Спеціалізована прокуратура у сфері оборони: правове становище, роль в системі органів правопорядку, функції та завдання в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*, випуск 80 ч. 2. 2023. С. 135–143.